

Борисенко Наталія Сергіївна

викладач кафедри мистецької освіти

Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

Рутецький Василь Володимирович

заслужений артист України, доцент кафедри мистецької освіти

Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ОБРЯДОВОГО ПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ ТА ЛІРИКИ ПОЛІСЬКОГО ЕТНОКУЛЬТУРНОГО РЕГІОНУ

Виконавська пісенна традиція Полісся, з властивою їй архаїкою, й донині становить значний інтерес для численних дослідників-музикознавців. В наш час, в умовах глобальних процесів урбанізації, трансформації культурних цінностей, надзвичайно важливим є здійснення дослідження традиційної нематеріальної культурної спадщини українського народу. У рамках особливостей виконання жанрового та стильового спектру пісенного фольклору Полісся, особливу увагу звернемо на календарно-обрядовий фольклор, який утворює основу для обрядового циклу українського народу.

Аналізуючи жанрово-стильові особливості виконання пісенного фольклору Полісся, а саме календарно-обрядового циклу, варто зазначити особливі обряди, які притаманні виключно означеному регіону – це «жниво-голосіння», обряд «Водіння Кози», «Проводи русалок», «Водіння Куста», веснянки, а також комунікативний пісенний жанр – пісні, які співали під час збирання плодів ягід та грибів (борові пісні).

Пісенний фольклор календарно-обрядового циклу Середнього Полісся, а саме Овруччини, ґрунтується на спондеях, але різні типи ямбу відтворено недостатньо точно, що свідчить про їхню застарілість. Струмінь музичних обрядів волинсько-подільського репертуару активно проник у район річки Уж через міграційні процеси. Погориння виявилось важливим шляхом для поширення мелодійних форм із південних областей Поділля та Волині на північний захід. [1].

У пісенному мистецтві цього регіону, як і у всій Україні, були активно задіяні і чоловіки, і жінки. Між іншим існував жанровий чіткий розподіл. Так, більша частина обрядових пісень – як календарних, так і родинних – належить до жіночого репертуару (зауважимо, що існувала ще й вікова традиція). Лише пісні новорічно-різдвяного циклу могли озвучуватися за участю чоловічих голосів, зокрема, ритуал «Водіння Кози» традиційно виконували лише дорослі

парубки й молоді дівчата. Що стосується пісенного репертуару, який не був пов'язаний з обрядами, приурочений до певних дат, або видів праці, то він, як правило, не мав статевих обмежень. Втім, є свідчення того, що деякі жанрові різновиди ліричних пісень – козацькі, чумацькі, солдатські – в давні часи були прерогативою чоловічого репертуару.

Всередині ХХ ст. в музичному фольклорі Полісся все ще залишався актуальним обрядовий пісенний цикл – календарний та родинний. Провідну роль у ньому, як і раніше, відігравала весняно-літні обрядові наспівки.

Відомо, що найважливішою їх функцією в давнину була заклична функція. Спеціальними мелодіями з текстами відповідного змісту, гукали весну, звертались до русалок, купальського божества, до предків-небіжчиків. Цю функцію втілено на Поліссі особливими мелодичними й ритмічними засобами, які впродовж століть викристалізовувались в обрядових наспівах, а також за допомогою характерних тембрових, регістрових та динамічних прийомів, що застосовуються під час співу самими співаками. Дослідження показали, що заклична функція обрядових пісень весняно-літнього сезону на Поліссі реалізується в комплексі таких інтонаційних форм та елементів:

- дуже гучний спів, що часом нагадує крик; специфічна артикуляція, внаслідок якої голоси співачок дзвенять високими обертонами і, набуваючи особливої пронизливості й летючості, здатні покривати далекі відстані;
- наявність архаїчного «тукання» - характерного вигуку в кінці строфи;
- традиційна для поліських обрядових пісень фактура – гетерофонія, або бурдонний склад;
- жорсткі дисонанси й тривалі унісони в них, ніби створені для акустичного пронизування простору [2].

На Центральному та Східному Поліссі такий тип звучання був характерним для пісень усього весняно-літнього, а також весільного обрядового циклу. А оскільки традиції ритуального співу в останні десятиліття ХХ ст. тут не лише міцно збереглися в пам'яті мешканців, а подекуди й активно функціонували (проводі русалок, водіння Стріли на Київщині, Купало в деяких районах Житомирщини, весільний обряд у більшості сіл), то виходило, що закличний тип вокального існування наповнював собою фактично увесь календарний рік. Не дивно, що деякі особливості манери співу, властиві пісням-закличкам, передалися й пісням інших жанрів. У кожному разі досить «вузький» тембр голосів, використання переважно високої форманти (опора не на грудний, а на головний резонатор) при близькій («звук на зубах») артикуляції відкритого голосу, призвук-

«йодлі» (подібно до ритуального гукання) – усі ці особливості виконання обрядових наспівів наявні й у вуличному співі ліричних та інших позаобрядових пісень.

Додамо також, що фактура ліричних пісень і балад теж запозичала від обрядових один важливий принцип – основний голос «бас» являє собою гетерофонний малюнок, «зітканий» із варіантів мелодії, яку відтворює гурт співаків. Подібним чином виконувались позаобрядові гуртові пісні ще на початку ХХ ст. У наш час, окрім обрядових, так само співають під час жнив, сінокосу, збирання ягід у лісі або біля череди на пасовищі. В інших випадках до гетерофонного басу обов'язково додається контрапунктовий октавний підголосок – т. зв. «гора» – у виконанні співака-соліста (частіше це жінка, але в однорідному чоловічому гурті «вгору бере» один із чоловіків). Отже, лише частина пісенного репертуару в жінок і чоловіків збігається. І, беручи до уваги майже безперервне звучання жіночих обрядових пісень упродовж року, можна стверджувати, що жіноче начало домінує в поліській пісенній традиції.

Традиційні поліські співаки в мішаному ансамблі завжди співають мелодію унісон із жінками (а не октавою нижче), і тому досить високо. Ще одним важливим чинником утворення традиційного поліського тембру вважаємо місцеву діалектну фонетику. Для поліських говірок характерна мала рухливість губ при артикулюванні різних голосних, майже завжди вони відтворюються у формі, близькій до звуженого звуку «е», і, як правило, не надто контрастують між собою [3].

Календарно-обрядовий фольклор Полісся є важливим чинником, що бере участь у формуванні регіонального типу культури з його особливостями, відмінностями, специфічними характеристиками. Ліричні пісні Полісся виконують функцію спілкування, передачі того чи іншого стану людини а також несуть собою естетичну красу.

Варто зазначити, що музичний фольклор Полісся має свої власні стильові особливості, які відрізняються від інших регіональних стилів українського фольклору. Деякі з основних стильових ознак виконання музичного фольклору Полісся включають наступні характерні ознаки:

- мелодійність: поліський музичний фольклор відзначається багатими та емоційними мелодіями. Музика часто виражає почуття, настрій та співзвучно показує душевний світ жителів цього регіону;
- використання домінантної музики: поліський музичний фольклор може використовувати домінантну музику (основний акорд), що надає особливу гармонічну структуру мелодії;

- варіація мелодій: виконавці поліського фольклору можуть варіювати мелодії, додаючи імпровізацію та різноманітні оздоблення, щоб зробити виконання цікавішим.

Із виконавських голосових прийомів поліських співаків слід відмітити: чистоту інтонування, сильний голос, варіантність мелодичного розвитку (тобто імпровізаторський хист), орнаментацию, що найбільше притаманно певному регіону. З огляду на технічну сторону майстерності, тут присутні чіткі виспівані мелізми (тріолі, квартолі, квінтолі), глісандо, вкорочення та подовження тривалостей.

Історико-етнографічний регіон Полісся приваблює увагу науковців та дослідників аматорів особливостями традиційно-побутової матеріальної і духовної культури, мови його населення. Поліський фольклор цікавий не лише своєю старовиною, специфічною музичною побудовою, темпом, а й мовними особливостями – самобутнім діалектом, який є характерною особливістю під час розучування та виконання пісенного фольклору досліджуваного етнокультурного регіону.

Список використаних джерел:

1. Клименко І.В. Обрядові мелодії українців у контексті слов'яно-балтського ранньотрадиційного меломасиву: типологія і географія: автореф. дис. ...докт. мист.: спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво»; НМАУ ім. П.І. Чайковського. Київ. 2021. 40 с.
2. Єфремов Є. Ритмоструктурні типи календарних наспівів на Київському Поліссі. Полісся України: *Матеріали історико-етнографічного дослідження*. Вип. 1: Київське Полісся. Львів, 1997. С. 245-259.
3. Єфремов Є. Традиційний спів на центральному Поліссі. Параметри стилю. Музична україністика: Сучасний вимір. Вип. 8: на пошану члена-кореспондента АМУ, доктора мистецтвознавства, професора Софії Грици / НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. К.: ІМФЕ, 2013. С. 116—125.